

Марія Слюсаренко

**КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ
РАЦІОНАЛЬНОГО НАЧАЛА ПАМФЛЕТНОГО ЖАНРУ
(на прикладі памфлетів М. Хвильового)**

Ефективність комунікативної функції публіцистики визначається рівнем раціонального осмислення дійсності. У статті розглянуто елементи раціонального мислення Хвильового-памфлетиста та досліджена їх комунікативна роль.

Ключові слова: памфлет, раціональне мислення, переконання, сміх, термін, поняття, докази, судження.

Эффективность коммуникативной функции публицистики определяется уровнем теоретического осмысления действительности. В статье рассмотрены элементы рационального мышления Хвильового-памфлетиста и определена их коммуникативная роль.

Ключевые слова: памфлет, рациональное мышление, убеждение, смех, термин, понятие, доказательство, рассуждение.

The efficiency of communicative function of publicism is defined (determined) by a level of theoretical judgement of the validity. In clause is considered elements of rational thinking by Hvilevoi-pamfletist and their communicative role is determined.

Key words: pamflet, rational thinking, belief, laughter, term, concept, proof, reasoning.

У сфері інтелектуально-мовної практики журналістське письмо вирізняється як особний різновид впливово-комунікативної діяльності. Їй властиві специфічні прийоми дослідження і відтворення предмета, суть яких полягає в тому «щоби шляхом аналізу та емоційного переживання підвести читача до осуду об'єкта критики» [7, 24]. Дієвість публіцистичного слова визначається збалансованістю раціонального та емоційного начал, відомо, «що раціональна сторона переконуючого впливу пов'язана із сукупністю знань, повідомлених публіцистом, емоційний аспект її виражається у способах і формах передачі цього змісту» [4, 31].

Об'єктом нашого дослідження стали памфлети М. Хвильового 1925–1926 років. Праці відомого новеліста залишаються зразками комунікативно виправданих журналістських матеріалів. Вони відзначилися високою комунікативною спроможністю і практичною дієвістю, впливовим словом зрушили свідомість масової аудиторії, активізували соціальні інститути, спонукали новий рівень художньої творчості та прискорили позитивні зміни в суспільстві.

Предметом нашої розвідки обрано засоби раціонального мислення памфлетиста. Важливо зазначити, що публіцистичний вплив передбачає синтез інформативності та емоційно-вольової спрямованості повідомлення, тому виокремлення раціонального начала можливе тільки з дослідницькою метою.

Актуальність висунутого питання обумовлена недостатньою вивченістю публіцистики М. Хвильового, зокрема її комунікативних особливостей, та пов'язана із потребою усвідомлення й поширення прийомів логіко-теоретичного мислення досвідченого сатирика.

Попри незначну кількість науково-критичного матеріалу щодо памфлетів М. Хвильового, утвердилась думка про перевагу у них художнього над раціональним осмислення дійсності. Діаспорний дослідник Ю. Шерех назвав відомі праці не статтями у традиційному сенсі слова, а високодосконалими формами літератури та зауважив: «Як у символічному вірші... в памфлетах Хвильового... поняття стають образами, а образи дістають здатність утрачати чіткість контурів, мерехтити і в цьому мерехтінні взаємозаступатися» [6, 291]. А. Микитенко визнала памфлети М. Хвильового сатирично-публіцистичними (в них зображуються злободенні питання) типами та сатирично-белетристичними, оскільки, як зазначила, у памфлетах «використовуються всі художні засоби, покликані утримувати інтерес читача, що є ознакою белетристики» [1, 10].

Мета нашого дослідження: простежити елементи раціонального мислення у памфлетах М. Хвильового та з'ясувати їх комунікативну роль.

Публіцистика, поширювана каналами друкованих засобів, покликана оприлюднювати істинні відомості про вагомі події чи ідеї, формувати оцінки в суспільстві та налаштовувати громадян на подолання негативного. Для того, щоб пересвідчити адресата у правомірності власних оцінок, завербувати його в одностуді та спричинити бажану дієвість, важливо запевнити його вичерпністю знань. Ефективність

комунікативної функції публіцистики визначається рівнем раціонального осмислення дійсності.

Творець тексту активізує масову свідомість через донесення інтеріоризованих глибоких знань, спонукає до покращення життєвих умов методом переконання.

Переконуючий вплив публіцистичного слова ґрунтується на інтелектуально довершеному змісті, який передбачає констатацію наукових суджень, їх роз'яснення, дохідливий та популярний виклад думок. Публіцист, як і вчений, використовує набутки науки і оперує логічними прийомами мислення. Його інтелектуальна діяльність скерована на просвіту мас, вона передбачає задоволення пізнавальних потреб громадян та розумове осягнення масовою свідомістю явищ об'єктивної дійсності. Відомо, що результативність пізнавально-оціночного процесу визначається «логічною коректністю інтелектуальних операцій» [3, 119], а «правильні висновки витікають із логіки понять і суджень» [4, 40].

Вражений невідповідністю суспільних умов життєвим потребам людей, автор апелює до їх розуму, підводить читачів до усвідомленої потреби діяти, активізує суспільство виходячи із потреб здорового глузду та практичного досвіду, обстоює власні позиції шляхом інтелектуальних логічних операцій.

Автор формує переконаність читачів, їх активну життєву позицію і готовність діяти на підставі глибоко засвоєних істинних знань.

Творець тексту діє з урахуванням норм ефективного масового спілкування. Він підпорядковує всі елементи раціонального мислення (аргументи, факти, доказові розміркування, визначення і класифікації понять, судження) на реалізацію комунікативної мети: вплив на реципієнта, зміна його поглядів, установок та забезпечення практичних дій на підставі переконання.

М. Хвильовий у памфлетах 1925–1926 років відкидає погляди провладних теоретиків, тлумачить для читачів (перш за все письменників, критиків та політиків) причини творчої неспроможності митців, аполітичну суть мистецтва, його призначення та суспільну роль, вказує шляхи ефективного розвитку літератури, її орієнтири та пріоритети. Автор спонукає інтелектуальну верству нації подолати такі негативні явища як слабка література, непрофесійна критика, заполітизована творча сфера, державна залежність України.

Памфлетист скерує висловлювання до розуму сприймачів, він доносить до кожного теоретично виважені та логічно обумовлені думки, поширює знання як керівну силу.

Микола Хвильовий — авторитетний практикуючий письменник, творець оригінальних поетичних форм і образів, він відзначився самобутнім художнім стилем та розуміється у теорії мистецтва. Критичні погляди памфлетиста про стан літератури — це, перш за все, слухні зауваження фахівця, професіонала.

М. Хвильовий — освічена особистість, ерудит, знає історію України, шляхи розвитку вітчизняної та світової літератур. Він опанував праці компетентних літераторів, філософів, політиків, полемізуючи, цитує із робіт В. Леніна, Г. Плеханова, М. Зерова, Д. Донцова, І. Франка, О. Шпенглера та інших, відомо, що список використаних ним джерел сягає понад шістсот пунктів.

М. Хвильовий — вдумливий політик, висловлює критичні погляди на підставі власних висновків про історію розвитку мистецтва та устрою зарубіжних країн, указує причини прогресу європейських народів та гальмівні фактори на шляху розбудови України.

Розмежування у сучасному недійному дискурсі трьох (фактологічного, нормативного та образного [2, 24]) пластів аргументативного впливу актуальне для публіцистики М. Хвильового. Памфлетист коментує суть суперечностей пореволюційної дійсності на яскравих фактах. Вказуючи на прорахунки політиків у національному питанні та невинуватене піднесення мистецтва росіян, М. Хвильовий зазначає, що неповажне глумливе ставлення до українців з боку північного сусіда триває упродовж віків, а духом великодержавництва просякнуті не тільки політики, але й відомі культурні діячі. Так В. Белінський, як зазначає М. Хвильовий, не бачить перспективи у розвитку поезії «малоросів» [8, 213], а відомий пролетарський письменник, протестуючи проти перекладу його повісті «Мати» українською мовою, аргументує, що у час створення всесвітньої мови нема потреби дбати про окремі наріччя [8, 248].

Творець памфлетів обґрунтовує власні вимоги незалежної творчості та суверенності України, посилаючись на такі нормативні правові документи: Конституція України [8, 234], резолюції ЦК РКП(б) [8, 90], матеріали з'їзду КППС [8, 127], роботи Сталіна [8,10] та інші; точно вказує джерела відомостей: «в 6–7 числі журналу “Життя й

революція» [8,103], «дивіться № 5 “Плутанина” [8,116], «дивіться останні числа “Журналіста” й “Красной Нови”» [8,155].

Публіцистика М. Хвильового 1925–1926 років насичена яскравими образними формами, які, як відомо, виконують пізнавальну та комунікативну функцію. У публіцистиці пізнавальна сутність художніх засобів — «показ невідомого через відоме», а аргументативно-риторична функція передбачає «змусити читача чи слухача прийняти потрібний образ у бажаному аксіологічному контексті» [2, 9].

Достовірне пояснення та передбачення навколишньої дійсності, з'ясування причини і наслідку подій, визначення подібності та розбіжності між явищами ґрунтується на нормативних формах міркування. Мета публіциста — викликати незадовільну оцінну реакцію читачів на підставі розумового осягнення суті, причин і шкідливих наслідків негативного, тому чим вільніше він оперує логічними прийомами, «тим в принципі вірогідніше досягнення прогнозованого комунікативного ефекту повідомлення» [3, 28].

М. Хвильовий обізнаний із вимогами логіки, системно володіє навиками абстрактного мислення. Виклад думок у памфлетах супроводжує спеціальною лексикою: «отже до логіки... перш за все протиріччя» [8,167], «елементарна логіка», «логіка від противного» [8,221], «поняття», «термін» [8,174], «силогізувати», «хибна предпосилка» [8,162], «антитеза» [8,167], які засвідчують належний рівень організації авторської мислення.

Важливо, що ЗМІ в особі їх авторів не тільки передають істинні знання, вони формують логіко-операційні навички читачів, культуру їх мислення.

Памфлети Хвильового — це науково виважені думки, тісне переплетіння одиниць та операцій мислення, значна кількість термінів, дефініцій, суджень. Відомо, що терміни втілюють результати теоретично-пізнавальної діяльності людини і слугують інструментом наукового мислення. У мові газети терміноназви виконують функцію інтелектуального впливу, «використані у своєму основному термінологічному значенні, активно сприяють реалізації теми» [5, 22], застосовуються для вираження смислової, змістовної інформації.

Автор оперує термінами із мистецько-політичної сфери вжитку: «інтелігенція», «метр», «масовім», «українізація», запроваджує особні назви понять: «Європа», «азіатський ренесанс», «романтика вітаїз-

му», «конскідатори», досліджує терміни опонентів. Як відомо, терміни розмежують поняття, проте там, «де незрозумілі терміни... там втрата, некомунікабельність» [3, 156]. Хвильовий вимагає доречно-го використання термінів опонентами, він наголошує: «... не можна вживати термін, якого не розумієш» [8, 174].

Керуючись вимогами нормативного мислення та потребами адекватного і глибокого, а не поверхового засвоєння наукових відомостей, автор подає визначення понять: «метр — віршовий розмір... стопа» [8, 145], «криза ідеології завжди є криза творчості» [8, 194], «масовім є метод виховання психіки, є, і перш за все, політика» [8, 188], «пролетарське мистецтво має всі ті ознаки, що й мистецтво взагалі» [8, 53], «Європа... це європейський інтелігент у найкращому розумінні цього слова» [8, 165]. Хвильовий класифікує поняття, наприклад, слово народ трактує на підставі рівня обізнаності громадян з мистецтвом: «...ми народ все-таки будемо поділяти на народ і народ. Бо один народ візьме мистецтво, а другий... покрутить з нього “цигарки”» [8, 171].

Памфлетист дискредитує суперників, розкриває і оприлюднює хиби їх мислення, вказує логічні помилки. Автор відзначає ненаукову класифікацію одиниць мислення, внаслідок якої виникає сплутування таких понять як «мистецтво — ідеологія» [8, 168], «політичний союз і література» [8, 215], «інтелігенція — пролетаріат» [8, 211], «система мистецтв — система організацій» [8, 168], «пізнання — будівництво» [8, 175], «політика — мистецтво» [8, 215]. М. Хвильовий звинувачує ідейних суперників у недотриманні вимог логіки: «...вічно вони поділяють неподільне» [8, 190], «Пилипенко поділяє неподільне» [8, 162], вказує неправильні операції мислення. Автор вимагає точного трактування понять і зазначає: «...справа у правильному виясненні поняття інтелігенція» [8, 211]. М. Хвильовий критикує тавтологічні визначення суперників, приклади так званої дефініції у колі. Відомо, що поняття або термін, який є об'єктом дефініції, має визначатися через інші поняття, а не через самих себе, «дефініція — формула, яка накреслює набір присутніх, виразно означених властивостей предмета обговорення» [2, 28]. На визначення С. Пилипенка «Ті, кому вдасться оволодіти мистецтвом якнайкраще, і хто це може обслуговувати продуктами своєї творчості інших, даючи їм готові формули для виявлення їхніх переживань, — називаються митцями» памфлетист зауважує:

«піп — це той, кому вдалося оволодіти попівством..., музика... це той, хто оволодів музикою» [8, 169].

Автор памфлету відзначає порушення законів логіки: «Не вмієте полемізувати... виходить по-дитячи: “А твій батько теж був кривий”» [8, 116] (недотримання закону достатньої підстави); «До руху, коли річ буває в процесі становлення, треба прикладати формулу: “або так, або ні”» [8, 102] (порушення закону виключного третього).

Комунікація — цілеспрямований, орієнтований на організацію певних намірів і цілей процес. Мета памфлетиста — запевнити читачів у правомірності критичної оцінки суспільних явищ і владних осіб та підвести громадськість до прийняття цієї оцінки як власної. Автор покладається на усвідомлені висновки, тому він дбає про знання громадян як мотив зміни їх поглядів.

Часто промовці через недостатність змістової інформації вдаються до емоційних інтонацій, які, як відомо, без належного рівня раціонального компонента не здатні переконати. Емоційність — це спроба умовити комуніката, вимога повірити без обґрунтувань. Переконуючий вплив обумовлений системністю знань промовця, його впевненістю у власних знаннях та вмінням донести відомості до оточуючих.

Палкий поборник за національні справи М. Хвильовий раціонально осмислює суть негативних явищ дійсності, він обґрунтовано інтерпретує, вибудовує доказові структури.

Логічне мислення передбачає доказове розміркування як засіб утвердження в колективній свідомості істинних знань. У публіцистиці комунікативна функція доказу пов'язана із формуванням переконання.

Інтерпретацію з використанням доказів називають обґрунтуванням, у його структуру входять: теза — думка, твердження, яке треба доказати; аргументи — положення, з їх допомогою доказується теза; демонстрація — логічна форма зв'язку між аргументами і тезою; узагальнення — висновок, заключна думка.

Комунікативна функція доказу обумовлена соціальним характером пізнання. Логічно-коректне розміркування — це завжди максимально чітка теза, істинні аргументи, нормативні зв'язки між тезою та аргументами, висновок як підтвердження істинності тези. На прикладі власного обґрунтування тези автор демонструє читачам форму

науково виправданого мислення, підтверджує беззаперечність власних думок, засвідчує впевненість у знаннях та запевнює інших.

Автор сатирично-публіцистичного матеріалу прагне змінити свідомість масового читача, викликати сміх як передумову фізичного усунення зла. Творець тексту підводить до емоційно незадовільної оцінки через розумове осягнення реципієнтом масштабного суспільного зла, він з наукових позицій пояснює негативне і проголошує передове, бажане.

Памфлети М. Хвильового — це критичні погляди фахівця, політика й ерудита на стан справ у галузі мистецтва та державного устрою. Вони насичені фактичними, нормативними та образними аргументами. Автор подає значну кількість термінів, визначає, класифікує поняття, вибудовує доказові розміркування, підводить до висновків на підставі нормативних інтелектуальних операцій, викриває логічні помилки опонентів.

Памфлети М. Хвильового — «високоорганізовані логічно, композиційно й стилістично» [6, 30], що забезпечило їх комунікативну ефективність.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Микитенко А. М.* Засоби публіцистичної виразності та дієвості (на матеріалах памфлетів і нарисів Миколи Хвильового) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 100108 / А. М. Микитенко. — К., 2005. — 16 с.
2. *Павлюк Л. С.* Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація / Л. С. Павлюк. — Львів : ПІАС, 207. — 168 с.
3. *Свинцов В. И.* Логика : учебн. для вузов / В. И. Свинцов. — М. : Высш. шк., 1987. — 287 с.
4. *Скуленко М. И.* Убеждающее воздействие публицистики / М. И. Скуленко. — К. : Издательство при Киевском государственном университете издательского объединения «Вища школа», 1986. — 176 с.
5. Современная газетная публицистика : Проблемы стиля. — Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1987. — 120 с.
6. *Шерех Ю.* Третя сторожа / Ю. Шерех. — К. : Дніпро, 1993. — 590 с.
7. *Шукуров И. Ш.* Невзирая на лица...: Конфликт в сатирической публицистике / И. Ш. Шукуров. — М. : Мысль, 1988. — 206 с.
8. *Хвильовий М.* Україна чи Малоросія? : Памфлети / за ред. М. Жулинського. — К. : Смолоскип, 1993. — 290 с.